

החברות בניכס היתה בפלמינג, נבון

וזמן, ואני חושב שאני אדם עשיר בזה שיש לי שניים או שלושה הברים. מספיק. חיים חפר הוא חבר כזה. אנכי, חיים, לרעתי, הוא אולי הכותב הטוב ביותר של פזמונים ושל שירים משוררים. כשבילי מכתב של שיר טוב, הוא לא רק במוסיקה או בכיבוד, אלא גם באפשרות שאני אקרא את השיר הזה כסיפור. ואצל חיים, בהרבה מאוד שירים, יש סיפור. משחו מאוד קונ-קוטי.

החברות בניכס היתה בפלמינג, נבון חיים התגייס לפלמ"ח לפני. אני ברחתי מהצי הבריטי בגלל הברות נשק. הייתי בקיבוץ בית-קשת והומנתי משם על-ידי מטה הפלמ"ח לחיפה, להשתתף באיווה קורס לאמנות בבית רוטנברג, שחיים היה בין מארגניו. שם נפגשנו פעם ראשונה.

אחריכך, בפל"מ, כנסים של הפל"מ והגדוד הרביעי, היינו חיים ואני כותבים מערכונים ופזמונים ושייקה אופיר היה מבצע אותם. אחריכך כתבנו לצי"בונטרון ואני התחלתי לכתוב גם פיליטונים, שפורסמו בשבעה. אבל לא הייתי "תר" בותניק", אלא איש הפלוגה הימית. ומהפלוגה הימית שלחו אותי לחוף-לארץ, לעסוק בענייני "עליה ב", ומ"עליה ב" עברתי לעסוק ברכש והבאתי שתיים-שלוש אניות ארצה, מאיטליה, וגם שתי אניות-נשק, שאחת מהן הגיעה לתלאיביב בזמן הקצרות לפתיחת הדרך לירושלים.

הציאה הראשונה שלי לחו"ל, עוד לפני קום המדינה, באי דם מבוגר, היתה בלתי-ישבחת. פאריס היתה מרתקת, ממש. שיליתי בפאריס והיפסתי בה כל הזמן את הדמויות והסיפורים של מופסאן. בעצם, גם את העולם הגסטרונומי גיליתי בפל"מ.

מה ידענו על אוכל? כשהגעתי למרסיי ולפאריס, לא היה לי כסף ממש, ושם אתה יכול לאכול במסעדות הוולות ביותר, העממיות, ולאכול טוב. כשעליתי בדרגה קצת, מצאתי פטנט: כשהיו מגישים לי מנה ואהבתי אותה, הייתי מנגב טוב את הצלחת עם פרוסת-לחם ואפילו משפשף את הצלחת עם מפתח - והייתי מבקש מהמלצר שיראה אותה לטבח. לא קרה שהטבח לא יצא החוצה ללחץ לי את חיד ולומר לי תודה רבה. ואז

הייתי מבקש לבקר במטבח. אחר כך התחלתי גם לבלש. במר-סיו ובמקומות אחרים טבעו גרנו היו לנו פטנטים ויכולנו לבלש ולעשות דברים משונים.

היו לך אז משגשים עם עוליים, ניצוליי-שוואה, במחנות ועל פסינות-מעפילים? והרי גם אתה, בעצם, היית ניצולי-שוואה.

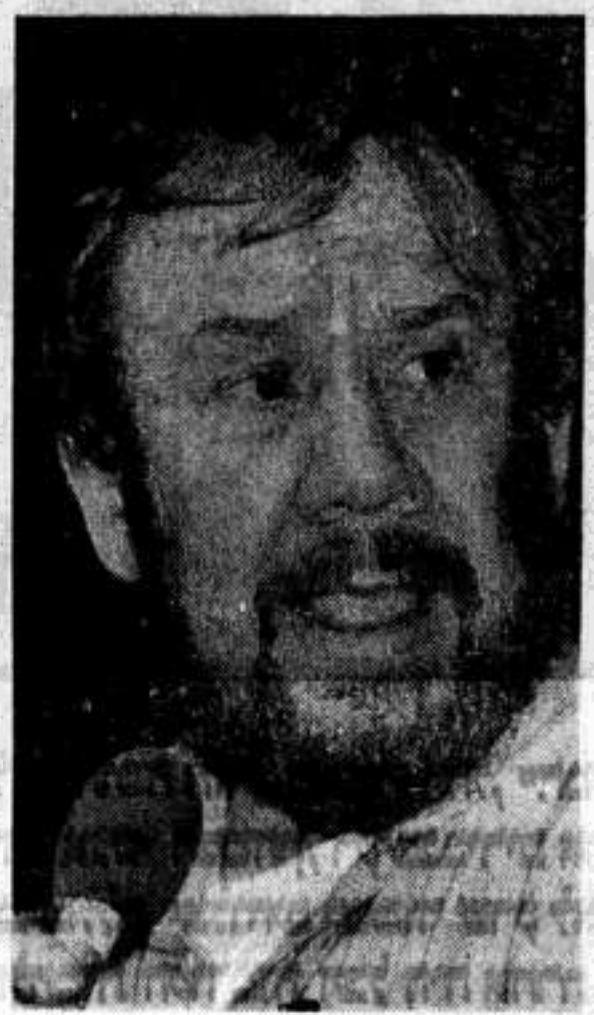
אני לא רוצה לדבר על זה. חלק ממה שהיה אז כתבתי וחלק עוד אכתוב, ואני לא רוצה לבזבז. יש לי לפעמים הרגשה, שכשאני מדבר על משח, או כאילו כבר כתבתי אותו. מכתובה זו, אני נאמן מאוד לעצה ששמעתי פעם מעגנון. פעם ראיתי אותו בעניין מכת הזכוכים בירושלים, ובסוף הוא שאל אותי, מתוך נימוס, או שאולי כבר שמע את שמי, מה אני עושה - ואני, כמו אידיוט, התחלתי לספר לו איזה סיפור אני כותב ועל מה זה. כבר במשפט הראשון הוא הפסיק אותי ואמר, במלעיל: "לעולם אל תהא מדבר על מה שאתה עומד לכ" תוב. שאת תהא מדבר, לא תהא כוינת".

יש לך עכשיו, אחרי יותר משש-שבע שנים שלא בתי

היות אדם מסוים והחל להיות רחוב. תגיד לי, כמה אנשים יודעים מי היה שיינקין ומה הם יודעים על הפגישה ההיסטורית ריב בין שיינקין ויהודה הלוי...
- אולי בעתיד יושש רחוב דן בן-אמוץ עם רחוב חיים חפר...
טוב שלא אמרת קינן.
- למה? הרי אתם כבר ב"שולמ"ם...
אנחנו לא ב"שולמ"ם. אני השלמתי עם קיומו. לא השלמתי אותו.
- אתה שומר בעם ודיבה זמן?
כן. אני חושב שהמרתפים שלי מלאים בשלדים של חברים שקברתי שם, וגם כאשר העליתי אותם מתוך המרתפים וקי-רמתי עליהם עוד וכשר והלכתי אותם בנגידים, הם נשארו בכל זאת בגדר של דמויות מרוחקות ממני.
- רגע, למה כאן הכלל של יזכור ולשכוח? לא תפסו? בדיקת תופס. לזכור - ולשכוח. ושכחתי אותם. שכחתי את הדברים הרעים. הכושר שלך לפיתוח חברות, דורש מאמץ

דן בן-אמוץ. הראיון האחרון

במלאת שנה למותו של דן בן-אמוץ החליט יצחק בן-ר, להוציא לאור ראיון גנוז, האחרון שנועשה עימו; לדן בן-אמוץ לא היה ספק שהיה לו חלק במה שהתרחש כאן, החל בחלק שנתן למען הקמת המדינה וכלה בחלק כלשהו בהוי, אבל לא איכפת לו אם יזכרו או ישכחו את חלקו

יצחק בן-ר

הרכה יותר חשוכה והרבה יותר הישגית, אמנותית וספרותית, מספרות גרועה - ויש מספיק דוגמאות, גם אצלנו, של עתר גות שהיא יצירה ושל ספרות שהיא קשקוש.
- הדעה המקובלת היא שעתונות טובה-לזמנה. היא לא נשארת.
מה איכפת לי להשאר או לא להשאיר? מדוע זה צריך לענייני אותי בכלל?
- לא איכפת לך אם בשנת-און הספרות של ישראל לא יישאר זכר לכתבתו הספרותית של דן בן-אמוץ?
אתה מדבר ברצינות? אותי זה בכלל לא מעניין. אולי אם הייתי מאמין שאחיה לנצח, או שיש גילגול-נשמות. זה בדיוק כאילו היית שואל: תגיד לי, לא היית רוצה שיקראו רחוב על שמך? בוודאי שלא. להיפך: אני חושב שמהרגע שאתה קורא רחוב על שמו של בן-אמוץ, קברת אותו סופית. הוא הפסיק

של הדור השני, שאומר: רי, מספיק, מספיק לחיות בבית קבר-רות.
- היו תגובות הפוכות, של איך אתה מעז לומר לנו לשכוח?
לא היו הרכה. אישית, שמעתי - אבל בעתונות התעלמו מזה. גם ביקורות ספרותיות לא היו רבות. מעט מאוד. אני לא זוכר אם היו יותר משתיים-שלוש ביקורות. ותאר לעצמך שהייתי צריך להיאחז בעטיפה האחורית בציטוט של תנה זמר, מכיון שהיא כתבה ש"הספר מרתק", ו"שאתה לא יכול להפסיק לקרוא בו". אבל לא היו כמעט התייחסויות רציניות או לא רציניות. כבר אז לא היה איכפת לי.
- למה? הרי בוודאי הבנתם לספר הרבה ברוח נפשיים. תראה, הספר נמכר - וזה היה העיקר בשבילי. הביקורת הספרותית, אפילו הביקורת הספרותית הטובה ביותר, האניסי

**— לא איכפת לך אם בפתיאון הספרות של ישראל לא יישאר זכר לדן בן-אמוץ? —
'אתה מדבר ברצינות? אותי זה בכלל לא מעניין. אולי אם הייתי רוצה שאני אחיה לנצח, או שיש גלגול-נשמות. זה בדיוק כאילו היית שואל: תגיד לי, לא היית רוצה שיקראו רחוב על שמך? בוודאי שלא. להיפך: אני חושב שמהרגע שאתה קורא רחוב על שמו של בן-אמוץ, קברת אותו סופית. הוא הפסיק להיות אדם מסוים והחל להיות רחוב. תגיד לי, כמה אנשים יודעים מי היה שיינקין ומה הם יודעים על הפגישה ההיסטורית ריב בין שיינקין ויהודה הלוי? —
אולי בעתיד יושש רחוב דן בן-אמוץ עם רחוב חיים חפר? —
טוב שלא אמרת קינן? —
למה? הרי אתם כבר ב"שולמ"ם? —
אנחנו לא ב"שולמ"ם. אני השלמתי עם קיומו. לא השלמתי אותו. —
אתה שומר בעם ודיבה זמן? —
כן. אני חושב שהמרתפים שלי מלאים בשלדים של חברים שקברתי שם, וגם כאשר העליתי אותם מתוך המרתפים וקי-רמתי עליהם עוד וכשר והלכתי אותם בנגידים, הם נשארו בכל זאת בגדר של דמויות מרוחקות ממני. —
רגע, למה כאן הכלל של יזכור ולשכוח? לא תפסו? —
בדיקת תופס. לזכור - ולשכוח. ושכחתי אותם. שכחתי את הדברים הרעים. הכושר שלך לפיתוח חברות, דורש מאמץ**

ליגנטית ביותר, נראית לי מיתרת, מפני שהיא במעמד של סרסור בעצם - או תקרא לו "מתווך" - שעומד בין היוצר לבין הקורא. אפילו אם המבקר צודק במאה אחוז בניתוח שלו, הוא בכל זאת מונע מן הקורא את החוויה הראשונית של התייצבות מול תיאור של מציאות מסוימת, של בעיה מסוימת. מת. מבקר מפסיד לקורא - ואני חושב שזה נושא הרבה מאוד מן החוויה התייחסותית של שיחה בין כותב לקורא.

אבל אם אנחנו מסתמלים על זה לגביר, אפשר להגיד, שהמתווכים, המבקרים, הסרסורים ניצחו. אתה התחלת, בעצם, כאחד מהבכירים שבסופרי דור השלמתי, נעתי שלי-נסקי, פירסמת קובץ סיפורים ששקראו לו "אירבעה וארבעה" ואחריכך היה ליזכור ולשכוח. הביקורת הקשה הצליחה להרחיק אותך מכתובה ספרותית. לא?
מה זה נקרא שהם הצליחו? מה, אני זקוק לאישורם לגבי קיומי לא הפסקתי לכתוב. אחרי זה כתבתי את לא שם זין ואת יופי של מלחמה, ולא התייחסתי אחרת לעתונות מאשר לספרות. בעיני אי-לזכור. אני חושב שעתונות טובה היא

מאת יצחק בן-ר
דן בן-אמוץ לא אהב להתראיין. "לפחות לא ראיונות שאי-נם מביאים לי תועלת", שער. "תועלת", קרי - כשהוא מוציא לאור ספר חדש, מתייצב למאבק למען ענין בעל חשיבות, לרעתו, או מבקש להגיב על משהו מרגיז, מעבר לתגובה בטור אולי המקיף והאחרון איתו, תוצאה של עיסוק-בטרטר, סחרי-חליפין, בינינו.
דן ביקש שאכתוב הקדמה למהדורה החדשה של ספרו מה נשמע. אני אמרתי: "ראיון". הוא אמר: "בסדר. אבל לא ראיון. שיחה".

גם לשיחה, לכשנתקיימה, הוצנעו תנאים: לא לעסוק בנושא מותו הקרוב. לא שחשב לדבר על כך. להיפך. דיבר על כך כמי שמדבר על מותו של אחר. אבל הוא לא רצה לעסוק בכך באורח פומבי, בראיון או בשיחה שנועדו לציבור הרחב. הוא גם לא הסכים לספר על ילדותו ועל המעמד הקשה, שבו נודע לו לראשונה גורל משפחתו בשואה, מפי בן-יעירו וחברו של אחיו, בלי שהוא, דן, או שלייה ההגנה כאירופה, מזהה את עצמו לפני המספר. "יש לי עוד תכנית לכתוב על זה משהו", אמר.

לכן עסקה השיחה, ולא בסדר מופתי, בתחומים אחרים, שעליהם לא הירבה לדבר - ימיו בבלמיה: דרכו לכתובה, לספרות, לעתונות; השתקפות המציאות בכתובה; אמנה וכפי-רה; ענייני יצירה וביקורת ועוד.

הכל ידעו כי ימיו ספורים, אך לא היה לכך כל ביטוי חיצוני ביום שבו נערכה השיחה. אדם נאה, בשיערו ובזקנו המאפיינים, בעירנותו מעוררת הקנאה, בעיניו מלאות החיים. גם מצב-רוחו היה מרומם. תמימי, היתה טקנותו עצומה לכל דבר. האיש היה סקן כרוני - ומכאן, בוודאי, עירנותו ונעוריו שגוראו, אשליה מוסכמת, נצחיים.

- התחלת לכתוב טורים אישיים בעתונים לפני שנים רבות. איך זה התחיל?
בוודאי. מה נשמע. טור שהתחלתי לכתוב ב-1953. שלוש שנים כתבתי בדבר השבעת את השור הזה, בלי לחתום את שמי עלי. בכוננה. אחריכך העברתי אותו לפעמרי. ההתחלה היתה כשפנתה אלי או העורכת החדשה של דבר השבוע, רינה דפני, אחריכך רינה סמואל. היא קיבלה את המוסף ממשה בן-אלול ורצתה להכניס טון חדש לגמרי לשבועון הזה.

אני גרתי אז בירושלים, ויום אחד היא הגיעה ושאלה אם אני מכיר את הסור בניו-יורק, ששמו The talk of the town אני, בשנה או בשנתיים שביליתי באמריקה, זה היה לחם-חוקי לקראת את הניו-יורקר, ובעיקר אהבתי את הסור הזה מאוד. הוא נכתב על-ידי כמה אנשים ולא היה חתום. לא כסגנון אחיד. היו שם כמה "דמויות", כמו "האיש שלנו", או "האשה שלנו". וזה היה כתוב בלשונות-רבים - אבל לשור-רבים מקצת, שבלועזית מקובלת מאוד.

טוב, התחלתי לכתוב את הסור הזה, את מה נשמע, בלי שור-רבים: ראיון, שמענו, חושבים. בנתי לעצמי מין סיפור, אליבי כזה, שהכל לא נכתב על-ידי אדם אחד, אלא כאילו בירי כמה אנשים; על בנידור, בירי בנידור. ולכן זה כאילו מוצדק להשתמש בשפת-רבים. אבל פעם התבכתי, בעיקר כשהגעתי לפעולות שהן פיסיות-אישיות. כמו, למשל: "הוא הגיש לנו פרוסת עוגה". ואז מה? "כולנו אכלנו את העוגה", ואמרנו שזה טעים?

- למרות שמגנו הבתיבה הכפחיסטי לא היה נהוג אז, אתה די ביסחת בטור שלך. אני זוכר, למשל, תיאור של אפיסה באגרות השופרים בירושלים, בשבילם מבלמלים את המוח ונואמים שם במליצות, אחד אחרי השני. זה לא סיבך אותך?

פה ושם כן. אבל האופן, הצורה והסגנון, היו הרבה יותר מעורבים. אירונים-לקוניים. אני לא הרשיתי לעצמי או את ההשתוללויות שהרשיתי לעצמי שנים מאוחר יותר.
- גם בטור האיש הזה וגם בתכניות ברדיו, ניסית, נדמה לי, ללכת לא בביון המקובל. זאת אומרת: עתונות שהיא אישית; גם מודעות ומכמה" וגם מססקת התכונות אירי-נית והומוריסטית.

כן. זה היה משהו מעידות, כשהעקרון הוא עקרון הסלט. תעורבת של אלמנטים שונים. מצד אחד ראיון סטרייט לגמרי, ישר, ומצד שני, משהו מצחיק. מוסיקה קלסית ומוסיקה קלה ביחד. זה בדיוק מה שהעסיק ומעסיק אותי גם בתקשורת וגם בכתובה האחרת שלי: לנסות לפנות אל מירב החושים. גם מספרים האחרונים, כמו "יונים זה לא הכל", הכתיבה בנויה על אותו עקרון - סלט גדול ועשיר, שכל קורא רשאי למצוא בו את הקטע שמעניין אותו. ולא איכפת לי אם ידג על שלושה קטעים אחרים. כוספו של רכר, הרי הקורא הוא השופט העליון והאחרון ואני לא רוצה להעמיד אותו במעמד של "טבו" - שבו על-ידי עלייה שהוא חיובי לקורא, מפני שיש לסיפור התחלה, אמצע וסוף. ככה שמכחינו, למשל - ואולי רעתי מנגזרת לדעתם של אחרים - אני רואה בזיונים זה לא הכל הישג או אתגר ספרותי הרבה יותר גדול מאשר בלזכור ולשכוח. הרומן הראשון שלי, מפני שזכור ולשכוח היה סיפור עגול. היו לו התחלה, אמצע וסוף. ופה, דווקא בגלל החרות המוחלטת שנטלתי לעצמי, כמו במדורים בעתונות ואפילו בתכניות הרדיו - המשמעת ואפילו הסלקציה היו צרי-כות להיות הרבה יותר קפדניות. לא יכולתי להיאחז בעלילה.

מין נפחה לתת את הבורסו עם המנה והשרה ביחד? כפירוש כן, משום שתמיד יצאתי מתנה, שלא רק בתיקול של שירה מכסאה את האדם, אלא גם "גרעפץ" ובעיקר אם אתה סלקטיבי במינון של "גרעפצים" או בעוצמתם.
- אבל יזכור ולשכוח, ותקן אותי אם אני טועה, עורך הדירה יותר הדים וענין ספרותי, מאשר יזיונים זה לא הכל. גם הוא עורך יותר הדים או ענין, זה רק משום שבאותו זמן, זה היה הספר הראשון. אני לא יודע כמה ספרים עוד נכתבו עם התניה הזו בנושא השואה, שהגיע הזמן לשכוח. זאת אומי רת, שכדי לשכוח צריך לזכור, כמובן. אחרת אתה לא יכול להפטר מזה. התניה הזו, לפחות בספרות, יכול להיות שגם בעתונות, היתה או רי חדשה.
אני זוכר שהיו מעט ביקורות על זה בעתונות, אבל קיבלתי מכתב מק. צטניק, שכתב שזה ריגש אותה מאוד, דווקא משום שזו הפעם הראשונה שמישהו ראה את השואה מוויית אחרת,

נשאל את זה מהביוון הפרקטי: מה מהדברים שרצית מאד לעשות, לא עשית מעולם?
 ארכיאולוגיה. מאד רציתי לעסוק בזה. היתה גם תקופה שמאד עניינה אותי ארכיטקטורה, ובמסגרת הבית שלי עשיתי דברים מתחום זה.
 - נדמה לי שמעם אהבת לצאת מאד לחוץ-לארץ. אבל כשנסמכת בפעם האחרונה לארצות-הברית אמרת לי, שאתה לא נוסעת בביתך. לא חסר לך שעוד לא ראית את כל העולם? ודאי שלא. אני גם לא סובל את רוב האנשים, שהם, נגיד, טיילים כאלה מקצועיים ובסיומם של דבר אין להם בעצם מה להגיד. הם רק מזכירים לך שמות של מסעדות, בשיחות שט חיות מאד, ואני עוד לא מכיר טוב את פתח-התקווה.
 מבחינה זו אני מתכוון, שהמסעות שערכתי והחומרים שלי קטני, מילאו את המסגרות שלי במספיק חומרים. כי לאיזה צורך נדרש אדם? מרוע הוא אוגר כסף, למשל? כדי לעשות משהו עם הכסף הזה. או יש לי מספיק חומרים כדי לעבוד פעמיים את אורך חיי. אין שום טעם שאסע. ואני תמיד רוצה להשאיר לעצמי, מתוך החלטה, ארצות שבאמת הייתי רוצה לבקר בהן, כמו ברזיל, נניח. וזה מסוג הדברים שיהיו תמיד משאלות-לב ניצחיות, משום שהם לא יתמשו.

- ואולי בכך כוונתך...
 בכך כוונתך. כמו אצל צ'כוב. יום אחד ניסע למוסקווא. יום אחד ניסע לברזיל. וכינתיים, גם לא ניסע לפתח-התקווה, למי רות שאנתנו לא מכירים אותה. אני ערכתי את המסעות המדויקים ביותר בלי לזוז מהכורסה שלי. הייתי כבר בברזיל כמה פעמים בלי לזוז מן הכורסה. בסיפור. בראש שלי. הייתי בקרבן וואל. קרו לי סיפורים עם רקניזיות. אל תשאל מה שהיה.
- אתה אוהב מקומות את תל-אביב? את ירושלים?
 גרתי בירושלים שמונה שנים, ואני חושב שאהבתי אותה שלוש שנים. זו היתה עיר קטנה ומלאה מטורפים והיא עדיין מלאה מטורפים.
- גם בתל-אביב לא חסרים.

בירושלים היו מטורפים בקבוצות גדולות, מאורגנות. אני לא מדבר על המסוגלים האנדריוודאליים. זה היה צבע יפה מאד. בירושלים הייתי חנוק. גם בתל-אביב אני לא יוצא כמעט מן הבית. אבל אז, קשה היה לנשום בירושלים, אולי מפני שהעיר היתה הצויה.

- בתל-אביב אתה גר הרבה מאד שנים ביפו. גם שם אתה מרגיש שהמסקת לאהוב את המקום?

לא. את יפו אני אוהב. את הבית שלי אני אוהב מאד. אני אוהב מאד לגור מול הים. ים זה אין קץ של אפשרויות. אין בו רמוזים. אין בו כבישים. לא בגלל השקיעה אני אוהב את הים. השקיעה זה קצת סכאריני. אני הייתי מסדר שקיעה קצת אחרת. אבל אתה שם לב, מרוע אנשים עומדים מול הים ויש להם תחושה של מרגוע ורופאים תמיד מציעים לנסוע לשפת הים לנוח? אני חושב שיש לזה פירוש נורא פשוט: בכל מקום שאנתנו גרים, אנתנו נמצאים בין חוקים ברורים מאד, ארכיטקטוניים אפילו: יש כביש, יש מדרכה, יש רמזור. אתה לא יכול לפנות ימינה או שמאלה. הים מסמל את החרות האמיתית הגדולה. אין לו קץ ואין לו רמוזים. אין לו מותר ואין לו אסור. ואני חושב שלאנשים שלחוצים על ידי חוקים שמקיפים אותם בכל התחומים, הוא נתן תחושה של מרגוע יוצא מן הכלל. הים נוכח ואני תמיד נוכח לידו.

- ברא נדבר על דברים שהצניעות תירש להם. אמרת פעם שאתה יודע בצניעותך. 40 שנה אתה כותב, אתה מופיע ברדיו, בטלוויזיה. היו מערכונים שלך ביגשש החידי ור' ובהצגות 'החמאם' ומדורים בעתונות וספרים. כל זה מופיע תכנים וצבעים למה שמתהווה כאן במשך 41 שנה כ'ישראלית'?

אין לי שום ספק, שיש לי חלק כמה שהתרחש כאן, החל מחלק שנתתי למען הקמת המדינה הוו, בעליה כ' וברכש, וכלה בחלק כלשהו בהוו, בישראליות.

- אז אולי זה בכל אופן משפיע?
 כן. אבל מדובר על צבע. לא על דברים של ממש. דברים של ממש, הם אותם דברים של הפקיד, שיכול היום לשבת ולהעביר איוו שהיא הצעת-חוק, או של חבר-כנסת, שלמחרת יוצר חוק שנכפה עליו ועליו. הוא יכול היה גם להעביר חוק שיעשה את חיינו טובים יותר ויפיים ויותר והוא יכול לעשות דברים איומים ובניגוד לכל מה שנכתוב מהיום למחרתיים. וזה לא כל כך מצחיק מה שאלמוגי אמר, בזמנו, שכל האינטלקט טואלים וכל הפרופסורים יחד, זה נסך הכל חצי מעברה כיום הבחירות.

- אבל אפשר להתנחם בעובדה, שבמסגרת המגבילה הזו של חוקים ששקיים או נבחרים קובעים, מתנהלים חיים ושחלק מהחיים האלה, זה גם דברים שאחרים, בהם גם דן בניאמוני, עושים. זה מה שקוראים חברה מתוקנת. ובה, אולי, מתקיים איוון?
 איוו איוון? אין שום פרופורציה. אתה עובד שעות רבות על משהו שאתה רוצה לעשות - בין שאתה מנהל מפעל או בעל ספרייה, כדי לקיים בו פרזיטים, שלא מסוגלים ליצור שום דבר, חוץ מאשר לחיות על חשבון אחרים. עובדי מדינה והמי משלה וחברי כנסת לא מייצרים שום דבר. אני מכבד הרבה יותר נגד שמיצור שולחן, מה שאר האיש שבא להעריך את השולחן ולקבוע כמה מן השולחן הוא יישלם עבור זה.

החברה המתוקנת שלך לא מוצאת חן בעיני. אני לא מבטל את החוק. ללא ספק, אנו זקוקים למסורה כדי שתגן עלינו; כדי שלא כל אחד מאיתנו יחזיק אקדח ויצטרך להתגונן. ללא ספק, אנתנו זקוקים לכתי-משפט וזקוקים לצבא, כל עוד נשקפת פת סכנה לקיומה של המסגרת הזו. אבל מי שאומר שצריך לשלם כסף בשביל חינוך, למשל? מרוע שחורה לא יחליט ללמד לבד את הילדים, או לא ללמד אותם בכלל? מה פתאום. צריך להיות חוקי-גורמים? ויש אף דברים אחרים.

- אני מכבד את שילוש זכויותיו של האדם: זכותו לחייו, זכותו לרכושו וזכותו למידה גדולה ככל האפשר של חרות. החרות הזו דרושה כדי שכל אחד יוכל לממש את הפוטנציאל שלו - ולכל אחד יש פוטנציאל. אבל יש הרבה מאד אנשים שלא עומרים על כך ולא מבינים איוו פוטנציאל יש להם, או שמונעים מהם את המימוש שלו. רוב בני האדם פשוט לא מבינים מה היכולת שלהם, והם הולכים בעיניים עצומות בדרך שהאחרים מתווים להם.

שבקושי ידע לחתום את שמו. חכם אמיתי, לעומת כל כך הרבה פרופסורים מלומדים, שאינם אלא חמורים-נושאים-פי-ריים. הוא עשה בחייו הכל. היה בעל מסעדה. היה בעל מועדון קלפים, מועדון-צייטס. היה בזמנו פועל שחור, סבל, נהג. הרבה דברים.

- מי הצחיק אותך?
 אורי וזהר הצחיק אותי מאד. שייקה אופיר הצחיק אותי מאד. לשייקה היה כשרון בלתי-ירגיל לקלוט את המאפיין של מצב, של אדם, של טיפוס, ולהעביר אותו.
- איך אתה כותב בדרך כלל? מה שכתבת זה מה שיש, בלי לערוך ולתקן?

אחת מתמונות מסיבת הפרידה שבניאמוני ערך לעצמו ב'חמאם'. צילם אלכס ליבק

אני כותב לאט. ממש מתייגע. גם בעתון. אני מקנא באנשי שים שהכל מתבשל אצלם בראש ואחר כך הם מתיישבים וזה זורם להם. אני, כל משפט מוכרח להגיד בקול רם. מאחר שרוב הכתיבה שלי היא כתיבה שיחתית, אני רוצה מאד להעביר לקורא את התחושה כאילו אני מספר לו באופן אישי את הדבר הזה, אפילו אם זה שפה שהינה טיפה יותר גבוהה משפת-הרחוב. כך שאני חייב לטעום את המשפט, לראות אם הטיפוס הזה מסוגל להוציא משפט כזה בלי להתקע באמצע המלה. אני כותב לאט.

- היתה תקופה של כמה שנים שעזבת לחלוטין את הכתיבה והתעסקת רק ביצירה פלסטית.
 אני לא מסוגל לעשות שני דברים בעת ובעונה אחת. גם כאן אני מקנא בהרבה אנשים שעוסקים בכתיבה, ולפרנסתם הם מורים או מרצים. אני כותב בעתון. אני רואה את העולם דרך העתון, דרך המדור שלי. הכל אני שופט דרך המדור שלי. כשעברתי בעבודות אמנות, ראיתי את העולם דרך חומרים וחללים וטקסטורות. זה היה כיף להתהלך בשווקים, בחנויות ישנות, ולקנות חומרים וזקוקים שניתן למחור אותם.

- יש דברים שאתה מצטער עליהם מאד, שעשית או שלא עשית?
 זה עדיין נופל בקטגוריה של הנושאים, שאין שום הצדקה לחלק את האינפורמציה עליהם עם הציבור. אתה לא הכומר המורה שלי והקול איננו הקהילה שבפניה אני רוצה להכות על חטא. יש לי דרכים משלי לעשות זאת. אני אבחר את הזמן ואת הצורה, שבהם אעשה את חשבון הנפש שלי.

הותם של הפקידים ממשרד הפנים. אחרי-כך היתה הפגנה נגד 'מיהו יהודי' והורעתי בעתונות שאני עובר על החוק ומחקתי את 'יהודי' בסעיף 'לאום'. אני ארון לזוהתי וארון להגדרתי, למרות שאמיהיתה יהודיה. זה לא עושה ממני אוטומטית יהודי, אלא אם כן אני מחליט שאני יהודי.
 אני לא מגדיר את עצמי במסגרת של אמונה או של קבוצה אתנית כלשהי. אני נבאדם, דובר עברית ועוד חמש שפות. יש הגדרות שאין לי שליטה עליהן. כמו, שאני נבאדם. ישנם חוקים שאין לי עליהם שליטה, כמו חוק הגרוויטאציה, או שאני חייב לנשום ואני חייב לאכול כדי להתקיים ואני חייב לישון ולדאוג לכסותי וכך הלאה. זה מספיק לי.

ומהו בעיניך ההגדרה האישית הלאומית? הישראליות נותנת איוושה מסגרת - אם לא אתנית אז לאומית - או שגם זה לא חשוב בעיניך?
 חשוב, בהסתייגויות רבות. אני אורח ישראלי קורס-כל, ומכאן שחלים עלי חוקי המדינה. אם אני לא יכול לשאת בשום אופן בחוקי המדינה, מן הראוי שאסתלק מכאן. אבל אני עדיין מוכן לשלם את המחיר היקר, בעבור מה שאני מקבל מזה שאני חי כאן. אני לא מדבר על תועלתיות כספית. אני מדבר על תמורה נפשית, תמורה של יופי ושל צבע ושל נוף ושל אוכל.

- ...שהם חלק מגורל משותף של עם.
 אני מדבר בשם עצמי. אתה יכול לדבר בשם העם, או ראש הממשלה שידבר בשם העם. אני לא מתיידיך לשום מסגרת קבוצתית, אלא אם כן מאיימים עלי באקדח. ומאיימים עלת באקדח.
- כדי שתשתיידיך?
 אשתיידיך. החוק עצמו מאיים עלי. בהרבה מאד דברים. למשל: שלם ביטוח לאומי או שתלך לבית-סוהר. אני לא רוצה לשלם ביטוח לאומי. אני לא רוצה שישדרו ממני את פריי-עמי לי. אני, כאדם רציונלי, רוצה לבטח בעצמי את עצמי. שלא יעשו לי טובות. יש חברות-ביטוח. אני לא רוצה לקיים שורה של פרויטים שחיים על חשבוני כביטוח הלאומי, או כל מיני טפילים אחרים, שחיים כעובדי-מדינה.

- אני חזר דמיונות כמעט מיתולוגיות, שהשם שלך נק' שר בדם. שראמללו, למשל. מתי הברית את שראמללו? עוד כשגרתי בירושלים. הוא היה איש חכם מאד. איש

בן בעצם 'סיפורות', לחצים למשהו מסוים שהיית רוצה לכתוב?

יש הרבה דברים ואני לא רוצה לדבר עליהם. יש תכניות. אולי אכתוב, אולי לא. זה לא ענייני של אף אחד. כאשר יהיה לי משהו להראות לקוראים - אני אעשה הכל כדי שזה יגיע לידעתם. עד לאחרונה כתבתי בעתון וזה סיפק אותי וגרם לי הנאה רבה, חמישה ימים בשבוע. עברתי לכתיבה יומית - וזה היה חשוב בעיני לא פחות מספר שרודך בכריכה. ולא איכפת לי מה יישאר מזה.

- סמלים, פרזת קדושות, ערכים מקודשים, כל מיני דבי רימ באלה - נדמה לי שתולדות חיך מלאים בעשיות ביני-דים באלה.

פרזת קדושות מן הראוי לשחוט שחיטה כשרה, לחלק אותן לחלקים טובים ולהכין ארוחות-ערב טובות לחברים. מה שער מד מאחורי זה הוא בעצם משפט אחד של פילוסוף שממש פתח לי את הראש ואת הדלת, קארל פופר. הוא עסק, בין היתר, בארעיותה של ידיעה. פירושו של דבר, שמן הראוי לצפות מאדם רציונלי המשתמש בשיכלו, שינסה יום-יום להפריך את אמיתותיו הקדושות ביותר.

- ואמת שלא הופרכה, היא עדיין אמת תקפה?
 כל עוד לא הצלחת להפריכה. אבל אתה צריך להמשיך ולנסות. ומכאן, שכל אותם סמלים קדושים ופרזת קדושות, אם אתה בעצם רוצה לחוק את קדושתם ואת אמיתותם, אתה חייב באותה עת לנסות ולמוטט אותם. אם אתה לא מצליח למוטט אותם, אתה יוצא יותר חזק מזה. אמר דקארט: להתחיל מהספק. ואני המצאתי משפט אחר: אבוי למאמינים.
- מעולם לא היית מאמין...

בטח שהיית מאמין. כשלא עמדת על דעתך. ויש אנשים שלא עומדים על דעתם עד גיל 60.
- ואתה עכשיו אדם בוסר. בוסר בכל אמונה.
 בווראי. כופר-בעיקר. בכל אמונה שהיא. אני ככלל לא משתמש במלה הזו. מחקתי אותה ככלל מהלכסיקון. אני לא מאמין בשום דבר. אני יודע, או שאני לא יודע. אני מניח. אני יוצא מתוך הנחה.

- ובשעות קשות של מצוקה, שבורדאי היו ויש ויחיו לך בחיים, למי תפנה?
 אני אפנה לבנך.
- רגע, אני רוצה להבין, בשעות של מצוקה אישית, לא כספית, לא נזקקת מעולם למשהו כזה, נגד רצונך, נאמר - לאיוושה תפילה?

לא. כשום אופן לא. אני יוצא מנהנה שהשכל שלי מספיק להבנת המציאות. לא ויתרתי על השימוש בשכלי כמכשיר יחיד להבנת המציאות. לא מוסרתי לאף אחד ייפוי-כוח כדי שישתמש בשכלי ואין שום סיבה שאעשה את זה.
- ודברים שזוהשכל לא נותן עליהם תשובה מספיקה?
 או יש דברים שאין עליהם תשובה. אנתנו לא יודעים הכל. אולי יתגלו תשובות. אולי אני אבין במשך הזמן את הכל. זה נתחום של הפילוסופיה. בתחום של השרברבות, למשל, יש לעומת-זאת הרבה מאד שאלות שיכולים לתת לי עליהן תשר בה מדוייקת. או חשמל, או טכניקה, או מתמטיקה.
- אז איך יהדות, במקרה כזה, מסתירית אצלך? כלומר, איך היא מיתרגמת מבחינה של הגדרה? אתה יהודי?
 אני לא מגדיר עצמי כיהודי.
- אתה לא רשום בתעודת הזהות כיהודי?
 מחקתי את ההגדרה הזו. בתעודת הזהות הראשונה שלי, בסעיף 'לאום', היה כתוב 'יהודי' ואני מחקתי את זה, בנוכ